

Тарасюк І. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету

ОСОБИСТА СФЕРА МОВЦЯ У РОМАНІ SUZANNE PROU “MÉCHAMMENT LES OISEAUX”

Анотація. Статтю присвячено аналізу засобів об'єктивності особистої сфери дієгетичного оповідача у романі Suzanne Prou “Méchamment les oiseaux”. Цей тип оповідача присутній в історії, яку він розповідає, як персонаж, тому його мовленнєві реакції є прагматично мотивованими. Включаючи або виключаючи деякі об'єкти зі своєї особистої сфери, оповідач відтворює семантичні опозиції «моє / не моє», «причетність / співпричетність», «відповідальність / контроль», які є важливими для інтерпретації тексту.

Ключові слова: особиста сфера мовця, дієгетичний оповідач, наративна інстанція, режим інтерпретації.

Постановка проблеми. Позиція суб'єкта мовлення є обов'язковим формальним компонентом оповідальної перспективи художнього тексту. Від того, яке місце суб'єкт посідає стосовно свого мовлення, залежить функція, яку він виконує у тексті. Так, К. Долінін, розглядаючи фігуру мовця у художньому тексті, відає первинність саме оповідачу, оскільки його роль, статус, інтереси, стратегії впливають не тільки на формування референтного простору тексту, а й на створення власного образу [1, с. 181]. Тому було б доцільно застосувати термін «особиста сфера мовця» для аналізу оповідальної перспективи тексту з дієгетичним оповідачем (у Ж. Женета [2] цей тип оповідача називається «гомодієгетичним»), який об'єктивується у висловлюваннях із займенником я (*франц.* je). У такому типі наративу – від першої особи – «світ тексту і світ комунікативної ситуації є тотожними» [3, с. 34].

Особиста сфера мовця, за визначенням Ю. Апресяна, є «відносно самостійним фрагментом наївної моделі світу», куди входить сам мовець і «все, що йому близько фізично, морально, емоційно або інтелектуально» [4, с. 293]. Кожна мова має як засоби «включення» того, що потрапляє до особистої сфери мовця, так і «виключення» із неї. На думку Н. Олейнікової, особиста сфера мовця формується у результаті його взаємодії із простором, часом та у суб'єктно-об'єктних відносинах, які структуруються у межах базової семантичної опозиції свій / чужий [5]. Б. Норман зауважує, що особиста сфера мовця, концептуалізуючись через глибинні категорії своє / чуже, причетність / співпричетність та відповідальність / контроль, втілюється в особливостях «синтаксичної поведінки лексем» [6, с. 96].

У художньому тексті з дієгетичним оповідачем, таким, що присутній в історії, яку він розповідає у статусі персонажа, було б цікаво дослідити, як відбувається конструювання його особистої. Адже, за словами О. Падучевої [7, с. 205], я-оповідач є прагматично мотивованим, тому що розповідає власну історію або описує події, які сам спостерігав. Текст із гомодієгетичним оповідачем має певні характеристики, серед яких виокремлюють автобіографічність та ретроспективність: оповідач розпо-

відає своє життя у ретроспекції [8, с. 52]. З одного боку, він має знання про етапи свого попереднього життя та про людей, яких зустрічав раніше, тому може коментувати і пояснювати свій досвід. З іншого боку, такий спосіб нарації обмежений внутрішньою перспективою або внутрішньою фіксованою фокалізацією (термін Ж. Женета [2]), яка дозволяє показувати тільки те, що сприймає і відчуває оповідач. Дієгетичний оповідач повністю володіє егоцентричними елементами тексту, серед яких О. Падучева виокремила дейксис із часовими формами, модальність, оцінні слова, діалогічні слова тощо [3, с. 34]. Можна припустити, що аналіз цих засобів у конкретному тексті дозволить окреслити особисту сферу мовця-оповідача.

Отже, об'єктом дослідження є особиста сфера мовця у художньому тексті з наративною інстанцією (у термінах Ретера [8]): дієгетичний (внутрішній) оповідач та внутрішня фокалізація, що проходить через оповідача.

Предметом дослідження є мовні засоби об'єктивності особистої сфери мовця у романі Suzanne Prou “Méchamment les oiseaux” [9], який є прикладом тексту з відповідною наративною інстанцією.

Мета статті – описати особисту сферу мовця-оповідача через засоби її вербалізації у романі Suzanne Prou “Méchamment les oiseaux” та визначити їхню роль у реалізації ілюктивної мети тексту.

Виклад основного матеріалу. У романі Suzanne Prou “Méchamment les oiseaux” оповідачем є чоловік, який має роботу, дружину, трьох дорослих дітей, але у той момент, коли він розпочинає розповідь, він лежить хворий на депресію у кімнаті і розмірковує про власне життя та про свій стан. Він переживає глибоке відсторонення від рідних, від колег, які приходять його провідати; можна сказати, що його особиста сфера обмежується ним самим, його персональним простором, спогадами та уявним світом, у який він тікає під час своєї хвороби.

Щоб описати особисту сферу такого мовця-оповідача, треба визначити засоби об'єктивності самого мовця-оповідача, його локалізацію у просторі та часі; розглянути коло об'єктів, які я-оповідач відносить до своєї особистої сфери або які виключає з неї і чому.

Для розповіді про себе я-оповідач у романі “Méchamment les oiseaux” обрав темпоральну основу (термін Ж. Дольца «base temporelle» [10, с. 64]) із часовими формами *Imparfait* – *Passé composé* – *Présent* – *Futur (dans le passé)*. Така темпоральна основа формує, на перший погляд, неперервність дієвого часу в тексті («событийное время») з перцептивним часом мовця («пространственно-темпоральная позиция говорящего» у Г. Золотової [11, с. 11]). Проте у французькій мові використання темпоральної основи, пов'язаної з актуальним моментом мовця-оповідача замість суто наративної основи з *passé simple*, може свідчити про те, що деякі темпоральні форми дієслів мо-

жуть бути інтерпретовані у різних режимах – наративному та дискурсивному (мовленнєвому за О. Падучевою [7, с. 373]).

Зачин роману S. Prou "Méchamment les oiseaux" починається із визначення я-оповідачем простору, у якому він перебуває. Це кімната, яка є облаштованою спеціально для нього на час хвороби: "*De ma chambre – qui n'est pas ma chambre, mais le petit salon vert aménagé pour moi – j'ai entendu sonner midi. Les sons lourds, prolongés par une vibration cuivrée, sortaient un à un de la pendule comme un envol de pigeons lâchés à intervalles réguliers. Je me suis demandé ce qu'il y aurait pour le déjeuner. Je pense beaucoup à la nourriture ces temps-ci*" [9, с. 5]. І наприкінці роману, коли відчуває, що одужує, він говорить про майбутнє повернення на своє місце у подружню спальню: "Je vais reprendre *ma place* dans la chambre conjugale" [9, с. 159]. Так, між двома основними просторовими локалізаторами оповідача у тексті встановлюється опозиція «тимчасово мій простір» / «постійно мій простір». Причому на момент розповіді «тимчасово мій простір» стає своєрідним прихистком, куди оповідач втікає від близьких людей.

Психологічна криза мовця-оповідача пов'язана з ідентифікацією свого я. Проблема усвідомлення меж «я / не я», «моє / не моє» формулюється ним на перших сторінках роману – повернутись до себе, вивчити себе. Наприклад: "Mais, depuis le commencement de mon inactivité forcée, je me prends à *me retourner sur moi-même, à m'examiner*. Tout un remous de vieilles sensations bouge *en moi*, monte *à mes lèvres, à ma peau*, fourmille au bout de mes doigts" [9, с. 7]. Себе у минулому я-оповідач визначає як істоту, прив'язану до «негайності» ("un être asservi à l'immédiat" [9, с. 7] – [Тут і надалі переклад наш. – I.T.]). Тому головним завданням для себе він вважає необхідність сконцентруватись на самому собі, інакше він розсиплеться на пил: "il me semble que si *je ne me concentre pas en moi-même, si je m'intéresse tant si peu à ce qui n'est pas moi, je vais m'effriter et tomber en poussière*" [9, с. 7]. Метафори, до яких вдається оповідач, побудовані на образі моряка, який, повернувшись із великою торбою трофеїв, раптом має час розгледіти свою «здобич». Тому хворобу він розглядає як час, призначений для її вивчення: "J'ai le temps: un long congé de maladie, pour examiner mon butin" [9, с. 8] (*У мене є час: довгий лікарняний, щоб вивчити мою здобич*).

Основним засобом вербалізації особистої сфери я-оповідача є присвійні детермінативи першої особи: mon – ma – mes. Оповідач постійно використовує їх у сполученнях із номінаціями своєї хвороби (ma maladie – ma syncopé – mon indisposition – ma nervosité – ma langueur et ma paresse de mon lit à mon fauteuil, de ma chambre au jardin – ma dépression), що є ознакою як усвідомлення свого стану, так і бажанням залишатись у ньому певний час.

Речення із присвійними детермінативами першої особи у сполученні зі словами родина, дружина, діти (ma famille – ma femme – mes enfants), робота (mon travail), як правило, супроводжуються реченнями, у яких оповідач відсторонюється, намагаючись показати погляд ззовні на рідних. Тому перехід на детермінативи третьої особи з цими словами можна вважати засобом дистанціювання себе у присутності своїх рідних до себе внутрішнього. Наприклад: "J'étais *un* père de famille assis à table entre *sa* femme et *ses* enfants; et je m'apercevais que je les regardais d'un œil glacé. J'étais détachais d'eux, séparé d'eux par une espèce de cloison de verre" [9, с. 9] (*Я був батьком родини, який сидить поміж своєї дружини і дітей; і я відзначив для*

себе, що дивився на них холодним поглядом. Я був відірваний від них, відділений від них якоюсь скляною перегородкою). Про особливості реалізації тактики дистанціювання за допомогою присвійних займенників у діалоговому спілкуванні зазначалось у [12]. Проте у художньому тексті таке відсторонення відбувається із переходом у наративний режим, який позначається перцептивними предикатами (je m'apercevais que je les regardais) у незавершеному минулому (imparfait).

Як було вже зазначено, головною тактикою у взаємодії із близькими мовець-оповідач обирає відсторонення, яке проявляється у небажанні спілкуватись, що можна також вважати засобом виключення їх з його особистої сфери на час хвороби. Якщо раніше небалакучість була його характерною рисою ("je n'ai jamais été bavard" [9, с. 8] (*я ніколи не був балакучим*)), то тепер це його «засідка» для спостереження і критики: "Régine pérorait, sûre d'elle, en faisant des mines. *Je ricanais en mon for intérieur*, je pensait qu'elle descendait à vive allure le mauvais versant de la vie" [9, с. 9]. Жорсткі оцінні коментарі щодо поведінки дружини (pérorait; descendait à vive allure le mauvais versant de la vie) оповідач робить «злісно насміхаючись про себе» ("Je ricanais *en mon for intérieur*").

Небажання спілкуватись, нелюб'язність стосовно інших оповідач вважає невід'ємними для своєї хвороби і, знаходячи у цьому виправдання власної нечемної поведінки, хоче, щоб інші також розуміли це і приймали: "Moi, je *suis malade: il est entendu* que je ne dois pas faire d'efforts, je n'en fais aucun; je *suis bourru, maussade, taciturne*" [9, с. 47]. Оповідач настільки занурений у власні переживання, що навіть не намагається створити позитивний образ самого себе. Так, у скрутній ситуації, яка сталася із його сином, він відмовляється навіть від моральної підтримки рідним, пояснюючи, що у той момент не бажав бути більше його батьком: "Je voulais *me désolidariser de lui. Je ne voulais plus être son père...*" [9, с. 76] (*Я хотів відмежуватись від нього. Я не хотів більше бути його батьком...*). Отже, оповідач відмовляється від співпричетності.

Постійне внутрішнє відсторонення оповідача від близьких, про яке він зізнається тільки собі, з часом починає усвідомлюватись його рідними. Так, молодша донька говорить йому, що він виглядає так, ніби більше її не любить: "Elle m'a dit que j'avais l'air de ne plus l'aimer" [9, с. 54]. На що оповідач відповідає, що більше нікого не любить: "*J'ai répondu*, rogue, que *je n'aimais plus personne*" [9, с. 55]. Уперше він використовує непряму мову, розповідаючи про це як про подію плану історії, потім повторює у дискурсивному режимі: "Cela m'est indifférent: je l'ai dit, je n'aime plus personne" [9, с. 56] (*Мені байдуже це: я це сказав, я нікого більше не люблю*). Про глибину розриву оповідача з донькою (колись найулюбленішою) може свідчити його зізнання у відсутності емоційного зв'язку з нею: "Elle se moque de ma santé, de mon affection ou de mon indifférence: tout ce qu'elle désire, c'est que je fasse bonne figure devant le prétendant. *Comme je serais triste si j'aimais encore Lila*" [9, с. 56] (*Як би я був засмучений, якби я ще любив Лілу*).

Комунікативна порожнеча, яка виникла в оповідача внаслідок хвороби, заповнюється спілкуванням з ув'язненим персонажем – шпалерником Антуаном, якого бачить тільки він. Антуан є його провідником у спогади, у нереалізовані бажання, у події, які б у реальному житті з ним не відбулись. Засобами «переключення» оповідача на ув'язнений світ є дієслова сну, деякі з яких у французькій мові мають друге значення «мріяти, занурюватись у мрії» – "je rêve", "j'ai rêvé", "j'ai dû m'assoupir", "j'ai

somnolé”. Поява уявного персонажа починається зі стану напівсну, у який він нібито неочікувано втручається: “Au lieu de me lever, *j’ai réveill* le joue sur l’oreiller. *J’ai dû m’assoupir*. J’ai été reveillé par un coup impérieux frappe contre le battant de la porte. C’était le tapissier” [9, с. 21]; “Je crois que *j’ai somnolé* encore. Quand j’ai ouvert l’œil, Antoine était revenu près de moi” [9, с. 41].

Висновки. Отже, особиста сфера мовця-оповідача у дієгетичному тексті є конструктором, який охоплює прагматично значущі для нього складові. Для я-оповідача в романі S. Prou “*Méchamment les oiseaux*” головною метою є показати наскільки його особиста сфера зазнала трансформації під час хвороби. Відбулась втрата як зовнішніх (соціальних), так і внутрішніх (емоційних) зв’язків. Проаналізовані засоби виключення колись важливих для оповідача людей – відмова від спілкування з ними, негативні оцінки стосовно них, емоційне відсторонення – показали руйнівну дію хвороби для його особистості. Включення до особистої сфери мовця вигаданих персонажів стало своєрідним психоаналітичним механізмом, який вивільнив образи підсвідомого і дозволив відшукати у пам’яті ту подію, яка стала відліком цього руйнування. Побачена у дитинстві сцена жорстокої розправи матері над голубами, за якими вони з батьком доглядали, і слова батька як помста, що він байстрюк, зародили той відчай та відчуття падіння, які супроводжували його все життя. І образ жорстоко вбитих пташок, покладений у назву роману, може бути інтерпретований як особистий символ я-оповідача, у якому втілюються його особисті жорстокість, відстороненість, відмова від співпричетності тощо.

Подальші розвідки можуть бути спрямованими на виявлення засобів «переключення» з одного режиму інтерпретації на інший (нарративний-комунікативний) у текстах із дієгетичним оповідачем та внутрішньою фокалізацією.

Література:

1. Долинин К.А. Интерпретация текста / К.А. Долинин. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
2. Genette G. Fiction et diction / G. Genette. – Paris: Seuil, 1991. – 151 p.
3. Падучева Е.В. Нарратив как вид коммуникации: о модернизме и его отличиях от традиционных повествовательных форм / Е.В. Падучева // НТИ. Серия 2. «Информационные процессы и системы». – 1999. – № 10. – С. 32–39.
4. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1: Парадигматика / Ю.Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
5. Олейникова Н.А. Притяжательные детерминативы французского языка как средство выражения личной сферы субъекта говорящего:

дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 / Н.А. Олейникова. – Иркутск, 2008. – 187 с.

6. Норман Б.Ю. Когнитивный синтаксис русского языка / Б.Ю. Норман. – М.: Флинта, 2013. – 234 с.
7. Падучева Е.В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е.В. Падучева. – М.: Языки славянской культуры, 2011. – 480 с.
8. Reuter Y. L’Analyse du récit / Y. Reuter. – Paris: Dunod, 1997. – 120 p.
9. Prou S. *Méchamment les oiseaux* / S. Prou. – Paris: Calmann-Lévy, 159 p.
10. Dolz J. Bases et ruptures temporelles: étude de l’hétérogénéité temporelle des esquisses biographiques / J. Dolz // Langue française. – 1993. – № 97. – P. 60–80.
11. Золотова Г.А. Категории времени и вида с точки зрения текста / Г.А. Золотова // ВЯ. – 2002. – № 3. – С. 8–29.
12. Панченко І.В. Присвійні детермінативи сучасної французької мови: комунікативно-прагматичний аспект / І.В. Панченко // Мова. – 2016. – № 25. – С. 5–10.

Тарасюк І. В. Личная сфера говорящего в романе Suzanne Prou “*Méchamment les oiseaux*”

Аннотация. Статья посвящена анализу средств объективации личной сферы диэгетического повествователя в романе Suzanne Prou “*Méchamment les oiseaux*”. Такой повествователь присутствует в истории, которую он рассказывает, в качестве персонажа, поэтому его речевые реакции являются прагматично мотивированными. Включая или исключая некоторые объекты из своей личной сферы, я-повествователь вербализует семантические оппозиции «мое / не мое», «причастность / сопричастность», «ответственность / контроль», которые важны для интерпретации текста.

Ключевые слова: личная сфера говорящего, гомодиегетический повествователь, нарративная инстанция, режим интерпретации.

Tarasyuk I. The narrator’s personal sphere in the novel “*Méchamment les oiseaux*” by Suzanne Prou

Summary. The article is dedicated to the research of the personal sphere of the I-narrator in the novel “*Méchamment les oiseaux*” by Suzanne Prou. The I-narrator is pragmatically motivated by his personal history related in the novel. His personal sphere is made out of objects he considers to be his. Including or eliminating some persons or objects out of his personal sphere the I-narrator creates oppositions “mine / not mine”, “implication / complicity”, “responsibility / control” that are semantically important for the text interpretation.

Key words: narrator’s personal, I-narrator, narrative instance, mode of interpretation.